

Cibrán P. Mosqueira

O mar era para algúns deles un medio de vida, mais converteuse nun camiño cara á liberdade. Foi a vía de escape para un grupo de guerrilleiros ligados ao Partido Comunista que operaban no norte de Lugo e na comarca de Ferrol. A azarosa escapada a Francia comezou na madrugada do 12 ao 13 de decembro de 1946 preto do porto lugués do Vicedo. Os fuxidos embarcaron a bordo do pesqueiro 'Santa Teresa' para iniciar unha travesía que rematou no porto francés de Baiona unha semana despois.

Esta evasión marcou o comezo da progresiva desaparición da actividade guerrilleira no norte galego, aínda que as causas deste desenlace hai que buscalas ano e medio atrás. Tras a vitoria aliada de 1945, chegou a gran decepción. En vez de provocar a caída do réxime franquista, que era a encarnación do fascismo, serviu para consolidalo. Este feito xerou "desalento e frustración", segundo deixou escrito Antonio Paleo, un comunista de San Cibrao que se encargou de organizar a fuxida. Paleo morreu a pasada década en Hericourt, unha aldea francesa situado preto da fronteira suíza.

"Preferiron ter un ditador amigo que instaurar un réxime democrático, por medo ao risco de que o país se

Do "Santa Teresa" á morte de Xosé Temblás

A fin da guerrilla no norte galego

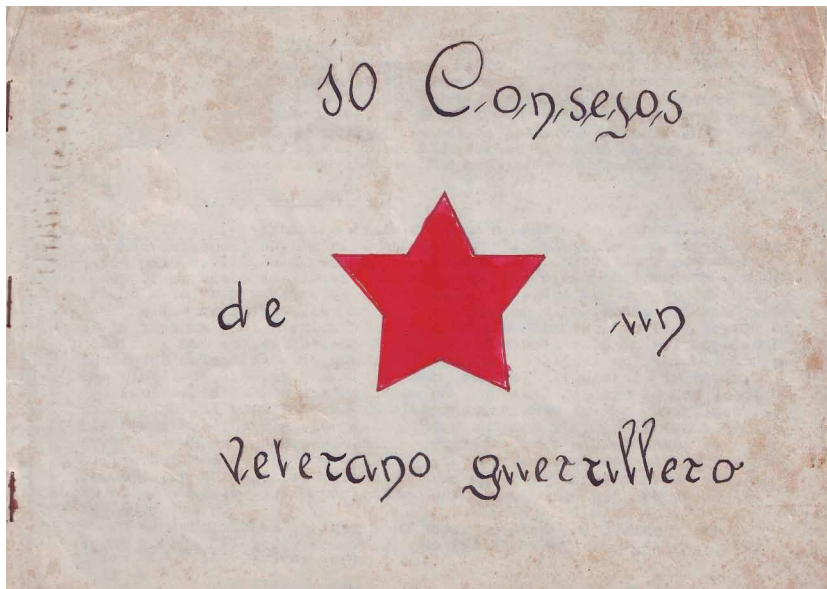

alíase coa Unión Soviética", explicou o vicedense Eusebio González Pedreira, exiliado en Francia, que formou parte do núcleo de Viveiro na Terceira Agrupación do Exército Guerrilleiro de Galicia.

A falta de expectativas de democratización uníanse o lóxico desgaste de vivir unha década fuxidos e as detencións masivas acaecidas en 1946, que supuxeron un duro golpe á estrutura do PCE. Non hai que esquecer tam-

pouco a presión das contrapartidas, forzas de seguridade de paisano que sementaban o terror nas aldeas, que minaban os puntos de apoio dos guerrilleiros e facían caer os seus enlaces. "Non estábamos dispostos a sobrevivir como raposos eternamente", manifestou González Pedreira.

"As xentes, sen perspectivas inmediatas, xa non nos apoiaban como antes. Nesas condición, a loita armada volveuse contraproducente", ase-

"Consejos de un veterano guerrillero",
publicación formativa da III Agrupación

guro Antonio Paleo. Desa estratexia de repregue naceu o plan de evacuación a Francia que se forxou nunha reunión celebrada na parroquia de Castelo, no concello de Cervo. Antes houbera outra tentativa "no vapor de Pepe o Asturiano, que non se levou a cabo ante a oposición da dirección provincial do partido en Lugo", escribiu Paleo.

Antonio Paleo recorreu a un parente de San Cibrao, que era patrón de cabotaxe, para que preparase a viaxe. A idea era unha embarcación e pedir permiso na Axudantía de Viveiro para reparala nun estaleiro de Zumaia. O 'Santa Teresa', de 16 toneladas de rexistro bruto, era propiedade dos veciños de San Cibrao, Pepe de Pillado e Laureano Pérez, que o venderon por 60.000 pesetas. En canto deixaran os guerrilleiros en Francia, os tres mariñeiros que ían a bordo, volverían co barco para A Mariña luguesa. A expedición pensaba entrar en Baiona de noite para deixar a xente esquivando a vixilancia da xendarmería francesa.

Un dos problemas era contar co financiamento necesario para mercar a embarcación, para o que esixiron cartos a xente adiñeirada de dereitas, "pero sen tratar cos máis ligados aos criminais, pois non queríamos facer ruído", di Paleo. Tamén se gardaron outras 50.000 pesetas "por se había mortos, feridos, represalias ou combates no intento de fuxida, co fin de axudar a viúvas ou orfos", lembrou Pedreira.

O Vicedo foi o sitio elixido para a partida. Non embarcaron na praia da Abrela, como se escribiu en varias ocasións, senón nunha zona situada preto do porto actual, nas inmediacións dos criadeiros de marisco. O día anterior, tentaron embarcarse na cala de Toxoso, mais o barco non deu achegado a terra por culpa das ondas.

Cando o Santa Teresa recolleu os guerrilleiros, xa estaba a bordo Antonio Paleo Saavedra, xunto con Laureano Pérez Rubiños, patrón do barco, o maquinista e copropietario, Victoriano Mosquera, e o mariñeiro José Souto, coñecido como 'Pepe dos Ósos'. Alí embarcaron os integrantes do grupo guerrilleiro de Viveiro, en que, ademais de Eusebio González, coñecido como 'Juan' ou 'Juanito Ama', estaban José Antonio Franco ('O Caudillo' ou o 'Manchego'), Francisco Gómez ('O Trostki' ou 'Penabad'), Vicente Lage ('O Chicharro') Antonio Molíns ('O Noi' ou 'O Catalán'), Evaristo Candelas, coñecido como 'O Andaluz' e como 'Ángel Franco', nome falso que utilizou para operarse nun hospital na Coruña. Estes dous eran mariñeiros desertores do Cervera. Tamén fuxiron ese día Evangelina Pigueiras, muller de Molíns, Antonio Manuel Piñeiro, coñecido como 'Manolo do Menor', José Ramón Vizoso, alias 'Vigo', e o lucense Domingo Vilar Torres.

Os outros escapados que embarcaron no 'Santa Teresa', integrados no chamado grupo de Ferrol, eran Amador Barcia ('Xicas'), Manuel Rodríguez Pérez ('O Galán'), Antonio e Higinio

Villar Pedreira, Manuel Vilar Pazos e Evaristo Eive.

Esta escapada era coñecida polos principais responsábeis do Partido Comunista na comarca, o ourolense José Temblás Paz e o electricista ferrolán Leonardo Gómez ('O Trancas'). Non tiña coñecemento da mesma Xosé Gómez Gaioso que, naquel, entón era o responsábel do PCE na Galiza. "Temblás e Trancas pensaron en marchar nun principio, pero despois desistiron", afirmou Eusebio González Pedreira que, a noite anterior á escapada, deu o seu fusil a Temblás.

O 'Santa Teresa' sufriu unha avaría na caldeira, que queimaba mal o carbón, cando navegaba á altura de Xixón e tivo que entrar naquel porto cara ás once da noite do 15 de decembro. Antonio Paleo, que fixera o servizo militar na cidade asturiana, falou cun coñecido da coia do peirao que tamén era comunista, Xesús o Vasco, que se encargou de buscar a un especialista que fíxese a reparación. Tardaron 36 horas en partir do porto do Musel, tempo durante o cal os fuxidos permaneceron agochados na adega.

O mal tempo, con vento do noroeste de proa e un carbón de pésima calidade, atrasou a chegada do barco até as proximidades do porto francés até as nove da mañá do 20 de decembro. "Pensei que chegara a nosa hora. Os camaradas, que non eran navegantes da mercante, salvo o maquinista, Victoriano Mosquera, descoñecían o perigo que supoñía entrar no porto en marea baixa e cunha corrente contraria dunha velocidade de cinco nós, aproximadamente os que andaba o barco, ao que se sumaba o temporal que estaba levantándose", contou Antonio Paleo, que se encargou de trazar o rumbo seguindo os mapas náuticos que lle deixara o organizador externo da expedición. Unha lancha rápida da xendarmaría veu no auxilio do 'Santa Teresa' e librou á súa tripulación dun afundimento e unha morte case segura, "pois dúas horas máis tarde a tempestade xa nos tería devorado", comentou Antonio Paleo.

Tamén Eusebio Pedreira recoñeceu que a viaxe foi unha odisea, “non só polo mal tempo, senón tamén pola néboa. A partir de Bilbo non se vía a dous metros da proa.”

Ese foi a fin da escapada destes guerrilleiros, que foron marxinaados polo PCE, aínda que, xa en 1947, cando os seus dirixentes comezaron a considerar o abandono da loita armada, a decisión non se tomou até dos anos despois. Polo menos tres integrantes do grupo de Viveiro (Eusebio González Pedreira, Domingo Villar e Antonio Paleo) incorporáronse ao Partido Comunista Francés. Outro, José Antonio Franco González (‘O Caudillo’) morreu aos poucos meses nun hospital, a causa dunha tuberculose despois de dez anos no monte. Este veciño de Covas nunca chegou a coñecer o seu terceiro fillo.

A VIDA ANTES DA FUXIDA. Eusebio González Pedreira apuntou que a orografía montañosa de Ourol, Muras e O Vicedo, así como a súa proximidade a Viveiro, facilitou a supervivencia de partidas de fuxidos ao longo da Guerra Civil e na posguerra, aínda que a vida dos escapados non era fácil. Agochábanse en refuxios feitos por eles mesmos no monte ou escavados en casas de confidentes. Como a convivencia familiar nos fogares labregos transcorría no entorno das lareiras, os fuxidos acostumaban facer os escondedoiros debaixo das cocifñas, o que servía para despistar o olfacto dos cans e, de paso, aproveitábase a calor do teito do refuxio.

Despois de botarse ao monte, Eusebio González Pedreira estivo na partida de Neira, co que tamén tiña relación o grupo de Jesús Iglesias Escourido (‘O Tizón’) e coa que mantiña contacto Luis Trigo (‘O Gardarríos’). Despois integrouse na Terceira Agrupación Guerrilleira baixo o mando do comunista Marcelino Rodríguez Fernández (‘Marrofer’).

Eusebio González Pedreira lembra que Marrofer “quería que os grupos guerrilleiros desen máis golpes, sen

Antonio Seoane Sánchez (Boiro, 1906 – A Coruña, 1948). Emigrou a Arxentina cando tiña cinco anos. En 1939, afiliouse ao PCE co propósito de loitar contra a ditadura franquista. Volve clandestinamente ao Estado español en 1943 e logo de fallarlle os contactos establecidos en Pamplona e Barcelona onde realizou tarefas de axitación e propaganda, pediu instrución a Bos Aires e ordenáronlle dirixirse a Madrid. En 1946 chegou a nosa nación como responsábel do Exército Guerrilleiro de Galiza xunto a Xosé Gómez Gaioso

pensar que cada vez que había enfrontamentos se producían mortos e feridos, que morrían aos dous ou tres días por falta de asistencia médica. Para nós era vital protexer o corpo se queríamos sobrevivir”. Un dos falecidos por falta de asistencia foi Ángel Cal Díaz, que foi directivo da Casa do Pobo. Disparóuselle o fusil e quedou ferido nunha perna. A lesión non lle curou e produciulle a morte, o que dá unha idea da precariedade das condicións en que se atopaban os guerrilleiros no monte.

A xente de idade garda unha especial lembranza do médico Carlos Vázquez, natural de Muras, que se caracterizou de médico en Ourol, en plena posguerra. Despois asentouse en Pol. Un veciño de Miñotos lembra, como exemplo da súa humanidade, a súa actitude cando o chamaron para atender Felipe del Olmo Montesinos, un tenente do Exército Republicano que, durante a Guerra Civil, foi chofer da dirixente comunista Dolores Ibár-

ruri (‘A Pasionaria’). Estaba casado con Filomena do Fidalgo e, ao rematar a contenda, veu para a casa da súa muller. Aínda que vivía teoricamente afastado de calquera conspiración, as forzas do orde descubriron o seu paradiro e acudiron a detelo. Felipe del Olmo estaba no dormitorio no momento da súa detención. Ao verse descuberto, desembarazouse dos gardas e saltou polo xanela. Escapou en calzóns, mais non puido fuxir porque o muro da horta era demasiado alto, afirma un veciño.

O médico don Carlos foi avisado para atender o prisioneiro e deixoulle un traxe. “Este home ten que ir vestido con dignidade”, afirmou.

Pouco despois da súa detención, Felipe del Olmo foi executado con garrote vil o 6 de abril de 1940 en Guadalaxara. A súa dona e dos seus dous fillos emigraron a Venezuela.

Outro dos riscos era actuar ou manter escaramuzas na comarca de orixe. “Se nalgunha acción armada era

Eusebio Gómez Pedreira do Santa Teresa, único membro fuxido actualmente vivo

recoñecidos persoas da zona, tomaban represalias cos familiares”, manifestou González Pedreira.

O apresamento de enlaces e familiares dos fuxidos eran habituais, o mesmo que as torturas. Levábanos ao cárcere situado no convento de San Francisco, onde eran interrogados e golpeados. Rosendo Vázquez, irmán do guerrilleiro Xosé Vázquez ('Ubaldo'), estivo un mes “secuestrado, que non preso” en Viveiro e cando o cambiaban de lugar púñanlle un uniforme de garda civil para mofarse del. “Querían que o meu irmán baixara a por min para mátalos”, asegurou este veciño de Miñotos. Esta arbitraria detención produciuse o día da súa voda. A estratexia do terror da brigada político-social tivo un impacto no entorno familiar dos guerrilleiros e nas aldeas.

O PAPEL DE MARROFER. Nado en Fuente del Prado (Asturias) en 1916, Marrofer era mestre. Despois de saír da cadea en 1940, trasladouse a Ceieiro, onde deu clases particulares, sen deixar as súas actividades clandestinas. Un socialista ceieirense, Vicente Lage Fernández ('O Chicharro'), axudoulle a contactar cos fuxidos e creou unha organización de socorro para defender labregos expropiados a raíz de seren denunciados por acollereren antifranquistas. A muller de 'Marrofer' e a súa filla pequena foron trasladadas nun barco até San Cibrao por mediación de Antonio Paleo Saavedra.

Marrofer encadrouse no grupo de Neira que, en 1941, contaba con

quinze homes e serviría de base para crear o que dous anos despois sería a Cuarta Agrupación Guerrilleira. O seu líder era José Neira Fernández, un ferreiro de Ortigueira de ideoloxía anarquista. Tamén formaban parte da mesma, ademais do seu xefe e de Marcelino Rodríguez, Vicente Lage ('O Chicharro'), José Antonio Franco Basanta ('O Caudillo' ou 'O Manchego'), Jesús Iglesias Escourido ('O Tizón'), Francisco Núñez Gómez ('O Trotski' ou 'Penabade'), Antonio Molíns Valle ('O Noi'), Plácido Rivera Cociña, Leonardo Gómez Pérez ('Trancas') e Alberto, Teodoro e Remigio Franco Lamelas, entre outros. Este grupo tiña contactos en Moeche e Ferrol, o que lles permitía refuxiarse en casas durante longos períodos cando estaban feridos.

'Marrofer' substituíu José Neira Fernández na dirección do grupo guerrilleiro. Tense insinuado que o desprazamento de Neira foi seguido da súa liquidación física por orde de Marrofer. Non hai probas sobre a sorte de Neira. Eusebio González Pedreira lembra que Neira e Xosé Castro foron a Ferrol para buscaren diñeiro, co fin de comprar un barco e fuxir a Francia. Só regresou Castro, quen dixo que se separou de Neira e non volveu a saberse. O seu destino segue sen esclarecerse.

A partir de 1943, Marrofer controlou os movementos dos fuxidos da costa coruñesa e lucense, que despois se integrarían na Cuarta Agrupación, a raíz dunha xuntanza celebrada en Bergondo. Xa na xefatura do grupo, promoveu unha reunión nas beiras

do Sor con distintos grupos de escapados para considerar a posibilidade de asaltar os campamentos das forzas armadas na zona norte da Galiza e de cortar a estrada e a vía férrea entre Ferrol e Oviedo. No outono de 1944 xurde, nas zonas Centro e Occidental de Lugo, a Terceira Agrupación.

Como Temblás, Marrofer tamén estivo agochado algunhas tempadas na zona de Oural, aínda que na súa última etapa de loita actuou principalmente na provincia da Coruña. Foi alí onde morreu abatido pola garda civil, con Elisardo Freijo López ('Tenente Freijo') e José Doldán ('Daniel'). Sucedeu o 24 de xuño de 1946 en Aranga.

Tamén en 1946 a organización do PCE no norte galego sufriu un gran golpe, ao producirse 79 detencións. Despois do Consello de Guerra, o ourolense Ramón Vivero Geadá ('Novolitos') foi executado en Ferrol o 21 de setembro, xunto co lugués Julio Nieto, como dirixentes do PCE en Lugo. O ministerio fiscal pediu a pena de morte para cinco dos procesados, mais só foron executados estes dous. Os outros tres eran Enriqueta Otero e José María Urquiola ('Chema' ou 'Chemarra'), que facía de enlace da dirección do PCE coas guerrillas galegas, aos que caeron trinta anos de cadea, e Marcelino Villares, castigado con 25 anos de cárcere.

Ramón Vivero Geadá (Xerdez, 1909) era propietario dun bar en Lugo. Estivo afiliado ao sindicato da construción, ligado á UGT, en Madrid. En 1935 fíxose garda de asalto. Foi secretario de Organización do comité provincial de Lugo. Traballou xunto con Temblás, como secretario xeral, e Emilio Golás ('O Villa'), como secretario de organización e finanzas, para impulsar a organización do PCE e da guerrilla, así como con outros dirixentes como Julio Nieto, que tamén foi secretario provincial, Gaspar Castro e Enriqueta Otero.

DESPOIS DO SANTA TERESA. En decembro de 1947 creáronse dous gru-

Arriba, encontro dos antifascistas fuxidos do Santa Teresa en Hericourt, Franza, 1949.
Abaixo, grupo de fuxidos descansando en Baiona (Iparralde) após á viaxe, 1946

pos de guerrilleiros. Un deles estaba mandado por Temblás, con Manuel Insua, Plácido Rivera Cociña e Benedicto Escourido ('O Lúa'), como guerrilleiros. Esta reorganización produciuse dúas semanas despois da morte de José Vázquez ('Ubaldo'), que finou en novembro en Lousada (Xermade), despois dunha emboscada que lle tendeu a garda civil, cando se presentou para cobrar unha multa imposta a uns labregos da zona. O guerrilleiro, nado en Xerdiz, estivera con anterioridade na casa dos 'sancionados' para comunicarlles a multa e o día que ía voltar estes informaron a garda civil desta visita, o que facilitou o cerco ao que se veu sometido o guerrilleiro.

A outra guerrilla estaba formada por Jesús Iglesias ('O Tizón'), a quen tamén se chama 'Caudillo' no informe, alcume que tamén tiña o xa mencionado José Antonio Franco Basanta. Con el estaban Leonardo Gómez ('Trancas'), José Balea e Venancio Seoane Bouso, que foi enviado para reorganizar a actividade despois da fuxida do groso dos guerrilleiros a Francia. Este último colleu o papel de responsábel político e afianzou no ámbito militar a Temblás, "por ser o camarada, tanto polo seu carácter como polo seu xeito de obrar, máis respectado polo resto dos guerrilleiros."

Plácido Rivera Cociña era natural da parroquia viveirense de Galdo. A pesar da súa deserción para entregarse ás autoridades, tiña ao seu favor que era incapaz de abandonar un compañeiro nun momento de perigo. Manuel Insua era un dos responsábeis locais do PCE en Viveiro en 1947.

José Balea era dos que pensaba que a caída do Réxime pasaba pola intervención das potencias estranxeiras. Xunto con Temblás e Trancas, outro das cabezas guerrilleiras era Jesús Iglesias ('O Tizón'), que, por entón, levaba case anos de loita.

Perfecto Castro Martínez ('O Tereso'), de Galdo, era outro dos guerrilleiros deste grupo. Era simpaticante do PCE e, despois de pasar catro anos no cárcere, púxose á dis-

posición da guerrilla. Traballou como enlace até a caída dos comunistas en Viveiro, cando pasou a incorporarse á guerrilla. Morreu o 17 de abril de 1949, xunto con Xosé Felpeto, de Merille (Ouro), nun enfrontamento coa garda civil preto de Vilar de Igrexa, en Cerdido. No combate perderon a vida o garda civil, Ramón Pérez Casas, e, por parte dos guerrilleiros, os dous xa citados e José Vilariño Fernández, de Barallobre. Os tres formaban parte do destacamento Eive-Carbón, da Cuarta Agrupación.

BAIXAS SUCESIVAS. Benedicto Escourido ('O Lúa') e José Porto Lestegás, coñecido como 'Herbellás' por nacer no lugar deste nome, morreron

nun tiroteo acaecido en Leborín, en Miñotos, no lugar coñecido como As Cruces. Foi o 2 de outubro de 1948. "Ían xuntos, sen gardar a distancia de aproximación. Nunca estiveran no Exército. O mesmo estoupido de metralladora colleunos aos dous, que quedaron feridos", conta un veciño. Outros compañeiros seus lograron escapar.

Aínda que nun primeiro momento conseguiron agocharse, os integrantes da contrapartida insistiron na busca. Foron en busca dos veciños e puxéronos cun candil de carburo atado cun caxato, mais non viron nada. "Despois foron por un can, que xa cheirou o lugar onde se atopaba Herbellás. O Lúa estaba a uns cen metros e non podía moverse", narra un veciño que era rapaz cando viviu aquela longa noite.

A contrapartida pediu reforzos á garda civil de Ouro e foi en busca do Galera, que tiña un coche con asentos e bancos, cunha lona por riba do furgón, e facía as veces de coche de liña. "A súa intención era alumar o monte cos faros e tamén buscaban palla para queimar. Estaban abaixo, agochados no desnivel do camiño, a uns trinta metros de onde se atopaba Herbellás. Cando este disparaba saltaban charamuscas. A palla quedou segada nalgunhas partes polas balas. Ás catro da mañá lanzou unha granada que partiu pola metade un carballo cativo."

Herbellás foi rematando as munições durante a noite até que só lle quedou unha bala, que gardou para suicidarse. "Escoitouse un tiro de pis-

Folla voandeira do Comité de Galiza do Partido Comunista

Despois de ir á cova, a comitiva parou a comer no salón d'O Carmen. Despois, cando viñan de volta pola estrada, o xefe da Garda Civil deulle dous tiros. Cando chegou o médico para firmar o parte de defunción, díxéronlle que morrera o día anterior. Entón o cabo aclaroulle a situación. Benedicto Escourido está enterrado no cemiterio de Miñotos.

Un dos guerrilleiros de máis sona do grupo de Neira foi Leonardo Gómez ('O Trancas'), un electricista de Ferrol, que morreu despois de dez anos de loita no lugar de Rego da Ponte, na parroquia de Bravos, onde, ao parecer, tiña á súa compañeira. A súa morte ocorreu o 16 de setembro de 1948. Un dos veciños de Rego da Ponte ao que puxera una multa por colaborar coa garda civil comunicou aos axentes que o guerrilleiro ía volver para recoller o diñeiro. Os gardas civís cercaron a aldea e foi cribado a balazos á súa chegada. Un informe interno do PCE define o 'Trancas' como "o Foucellas da provincia de Lugo".

A prudencia nunca era suficiente, aínda que moitos dos guerrilleiros se movesen en terreo coñecido. Con motivo dunha frivolidade dun escapado ourolense, que foi a unha festa en pleno día, detiveron o enlace que o acompañaba que, baixo tortura, falou da existencia dun refuxio, que foi asaltado pola garda civil aos oito días desta detención. Nel atopábanse Leonardo Pérez ('Trancas') e a súa compañeira, que puideron salvar o cerco a pesar de recibir este dous balazos, grazas á serenidade e valentía demostrada pola muller que, sen medo á grande cantidade de balas e tiros que chovía sobre eles, arrastrou o ferido entre a maleza para poñelo a salvo.

A garda civil atopou na cova algunhas fotografías en que aparecía un enlace, que foi detido, ao igual que a súa familia, "a excepción dunha rapaza que se chama Celia, de 28 anos". O autor do relato refírese a Celia González, coñecida como 'Celia de Ferrería', que era veciña de Xerdiz. Quedou baixo o coidado de Temblás,

tola e despois todo quedou en silencio. Este suicidouse, dixo o xefe da brigada e, despois dun momento, subiron a buscar o corpo." Mentres que pasaba a noite, aproveitou o tempo para comer cartas e documentos que podían ser comprometidos e os cartos que levaba "para que non se aproveitaran del. Atopáronlle o diñeiro ao facerlle á autopsia".

Herbellas rexentou a panadería da Praza da Fontenova. Era tamén tratante de gando e dedicábase a mercar carne para a carnizaría da súa irmá, que tamén tiña panadería. Era a única licenza industrial que había naquel entón en Ourol. Nas súas viaxes pola zona e a Lugo e A Coruña coincidía cos guerrilleiros,

moitos dos cales eran veciños seus, e mesmo lles compraba menciñas. Foi arrestado por colaborar con eles e, ao volver do cárcere, botouse ao monte. A garda civil ía ás veces á súa casa patrucial de Ourol e mandaba os fillos a dar unha volta pola beira do río por si cadra que se acercaba a veren o seu pai.

Benedicto Escourido quedou ferido e levárono ao monte atado nunha escada. "Xa ía machado das malleiras. Querían que lles contara onde se atopaba a cova que había na estrada do Viveiró a Silán onde se atopaba un depósito de armas, ao pé dun muro. A cova desapareceu coa ampliación da estrada. Durante as obras atoparon no lugar unha bomba".

Cadáveres dos guerrilleiros José Doldán, Elisardo Freixo e Marcelino Rodríguez *Marrafer* asasinados pola Garda Civil en xuño de 1946 (Memorial da Liberdade, cedido por Javier Rodríguez)

con quen se dicía que mantiña unha relación sentimental.

A COVA DE SILÁN. “Un tal Benito” –citado así sen máis datos– “tentou ligar cos camaradas guerrilleiros”, mais, ao parecer, as medidas tomadas por estes para contactar parecéronlle draconianas e negouse a asistir á cita, enviando unha carta na que dicía que “viña de parte de J”. O verdadeiro coronel Benito foi detido, torturado e executado por xente das contrapartidas, polo que se supón que era unha tentativa de infiltración.

As contrapartidas non conseguiron, pese aos seus éxitos relativos, extirpar por completo ao maquis. Foi un momento en que apareceu un misterioso personaxe chamado ‘Don Félix’ que, grazas á información de enlaces infiltrados no PCE, foi decisivo na súa desarticulación.

Don Félix conseguiu contactar na Zona Sur de Lugo co grupo de Elías López Armesto (‘O Paxariño’), recentemente separado de José Castro Veiga (‘O Piloto’). Elías era irmán do alcalde republicano de Paradela, José López Armesto. Tiñan outro irmán, Hermenegildo, que foi carabineiro en Cataluña e tamén foi perseguido. Elías López Armesto ía con outros dous escapados

e o infiltrado Don Félix, que se facía pasar por un enviado de Francia para reagrupar as partidas que se atopaban decimadas. Nun momento dado, se cadra por temor a ser recoñecido por algún integrante do outro grupo, o infiltrado disparoulles e matou dous guerrilleiros. Elías fuxiu ferido e apareceu morto nun barranco días despois. As autoridades franquistas chamaron José para que identificase os ósos. A José pareceulle que a dentadura era de Elías, mais sempre lle quedaron dúbidas sobre a identidade do cadáver.

A COVA DE SILÁN. As forzas do instituto armado localizaron, a finais de xuño de 1949, os restos do destacamento Segundo Vilaboy nas proximidades de Silán, nunha zona de Muras que linda con Orol, grazas a un confidente. Era o lugar onde se refuxiaba o grupo de Temblás, que non se atopaba neses días na zona.

No enfrontamento morreu a veciña de Miñotos, Celia González (‘Celia de Ferrería’), que se atopaba no exterior da gruta. Estaba embarazada de oito meses. Alertados polos disparos, saíron do refuxio Juan Gallego Abeledo, que era o xefe deste destacamento, e Juan Pérez Dopico, Xoán de Xenaro, José Pedreira de la Iglesia (‘O

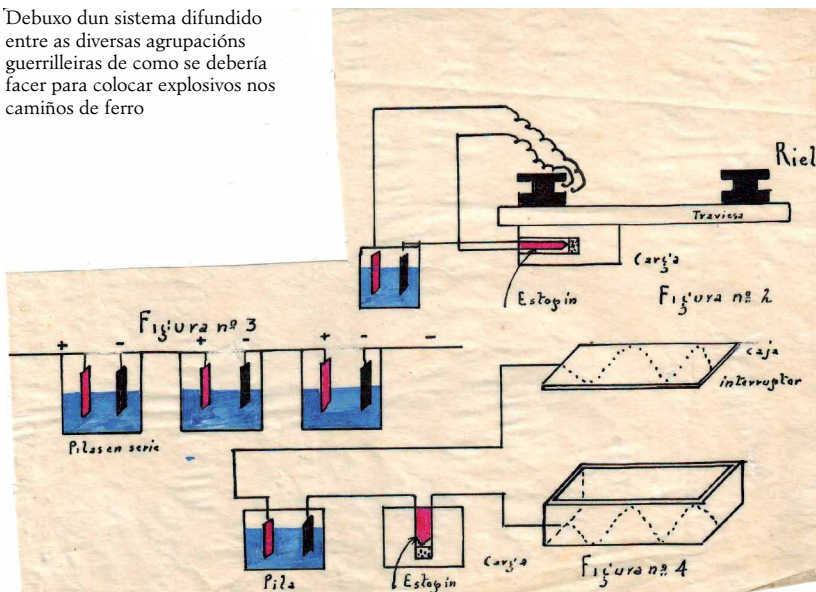
Queimarán’), carpinteiro da Coruña e militante da CNT, e Josefa Escourido (‘A Lúa’), á que lle morrera o seu irmán Benedicto en outubro do ano anterior, repeleron o fogo, mais os atacantes responderon incendiando a cabana con bombas de man. Era o mes de xuño de 1949. Estes dous últimos apareceron abrasados no interior da cova.

O confidente que delatou a esta partida tamén foi executado por non falar antes. A garda civil entendeu que os protexía desde había tempo.

Juan Gallego Abeledo era irmán de Marita Gallego Abeledo, comisaria política do destacamento Enrique Lister e cuñado de Francisco Rey Balbís (‘Moncho’), que foi xefe da Cuarta Agrupación Guerrilleira. O matrimonio marchou para Francia en 1951, despois de que o Partido Comunista dese a orde de deixar a loita armada e contar unicamente con elementos armados para protexer a organización.

Josefa da Lúa era o exemplo, ao igual que Celia, de enlace que remata no monte. “Tiña un irmán diminuído. Ela traballaba moito. Levaba a casa e andaba coas vacas”, recorda un veciño. Ela e o seu irmán Benedicto vivían no barrio de Tián do Medio. “Descubríron que os escapados pasaban ás veces na casa deles e viñeron

Debuxo dun sistema difundido entre as diversas agrupacións guerrilleiras de como se debería facer para colocar explosivos nos camiños de ferro

a detelos. Benedicto Escourido tiña daquela 19 anos e tocaba o baixo na orquestra de Miñotos. Era carpinteiro e traballaba en Santa Mariña. Despois do golpe militar, xa non durmía na casa, senón na dun amigo, onde tiña agochada a roupa. De día, si se achegaba pola casa, pero como paraban moito os fuxidos, andaba con coitado”, afirman os seus antigos veciños.

“Os gardas achegáronse á casa e dixéronlle a Josefa que os acompañara a Viveiro. Ela respondeulles que tiña que arraxarse. Colleu unha cesta de mazás, cortoulles pan, e mentres os gardas comían, dixo que se ía cambiar e fuxiu a toda présa. Cando a parella regresou ao cuartel dixo que non estaban na casa. O capitán esixiu que os buscasen e levaron abaixo o irmán discapacitado para interrogalo. Este quedou despois alindando as vacas, pero, ao pouco tempo, foi vivir con outro irmán zoqueiro e a vivenda quedou abandonada.”

Xosé Temblás Paz (Merille, 1912) estivo agochado despois do alzamento militar nunha estancia escavada nunha casa do barrio de Leborada, en Merille, tras ser declarado en rebeldía pola pena de cárcere que pesaba contra el.

Especialmente estremecedora foi a postura de Temblás, que dixo que prefería morrer xunto aos seus. O seu irmán, Alejandro Temblás Paz, faleceu en trágicas circunstancias o 16 de abril de 1938, despois de fuxir dunha casa do barrio ourolense do Candedo. Alí comezou a súa persecución e posterior asasinato e alí cometeuse un dos

crimes máis horrendos da represión franquista na comarca, que tivo como vítimas inocentes dúas mulleres e unha moza, filla dunha delas. Chamábanse María Xosé, Felicitas e Encarna Casabella Fernández. As tres foron asasinadas a sangue frío á porta da casa. Os falanxistas queimaron a vivenda e mataron o gando para rematar a súa orxía de bestialidade, ceando nunha taberna os cabritos confiscados ás mulleres.

A historia desta infamia non quedou aí, xa que, desde Oourol, enviaron unha comunicación ao Exército Nacional para que eliminase o irmán das Casabella, mais o capitán da unidade en que servía negouse a executar semellante atropelo. Os descendentes deste home, que morreu poucos anos despois a causa dunha enfermidade e non regresou a Oourol, viven no Uruguai.

Alejandro Temblás logrou fuxir, ferido nunha perna, e utilizou un vimbio para frear a hemorraxia. Escapou polo monte até Xerdiz, nun percorrido duns dez quilómetros, coa axuda dalgunhas persoas. Finalmente, foi localizado e asinado no lugar de Balteiro dous ou tres días despois dos feitos. A cabeza de Alejandro Temblás, “vivo ou morto”, estaba valorada en cen mil pesetas, toda unha fortuna na época, segundo comenta un veciño.

Xosé Temblás morreu en Monfero, en outubro de 1949. Un grupo de sete guerrilleiros, tres deles uniformados, achegáronse a un casarío para esixir cartos ao seu propietario. Como non os tiñan naquel momento, quedaron

Xosé Gómez Gaioso (Maceda, 1909 – A Coruña, 1948). Mestre e afiliado ao PCE en 1935. Detido en xullo de 1948 logo dunha persecución na que resultou ferido, torturado durante dous meses, foi executado no garrote vil na Coruña con Antonio Seoane o 6 de novembro de 1948

en voltar ao día seguinte, mais a casa estaba rodeada por forzas do posto da garda civil de Irixoa.

Adolfo Allegue (‘O Riqueche’), xefe da partida e un dos fundadores do Exército Guerrilleiro, foi o primeiro en morrer. Despois caeron tiroteados outros tres fuxidos. Temblás e os outros dous, atopábanse feridos. Despois de deixar saír os familiares que estaban na vivenda, optaron por suicidarse. Os mortos levaban uns carnés que os identificaban como membros da IV Agrupación Pasionaria.

A partir dese momento, a agrupación guerrilleira do norte galego pasa a ter un papel testemuñal. O mesmo día que Xosé Temblás e os seus compañeiros perdían a vida, chegaba a Galiza desde Francia José Sevil, o novo responsábel do Comité Rexional do Partido Comunista, co fin de aplicar os acordos de abandono da loita armada adoptados polo PC un ano antes, en outubro de 1948. A partir de aí, a acción armada limitouse á protección e á acción defensiva até desparecer totalmente. Só Xosé Castro Veiga (‘O Piloto’), que se desligou do PCE e pasou a actuar de xeito independente, continuou a súa vida de escapado até a súa morte en Chantada, en marzo de 1965 ■